



Fylkesmannen i Trøndelag
Tröndelagen fylhkenålma

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Trøndelag 2018-22



Høringsdokument 2. mars 2018

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Trøndelag 2018-22

Innhold

Forord.....	3
Sammendrag	4
Bakgrunn og føringer.....	5
Organisering av arbeidet med regionalt miljøprogram	6
Miljøtilstand i Trøndelag	7
Kulturlandskap.....	7
Trusler mot kulturlandskapet.....	7
Biologisk mangfold	7
Gammel kulturmark	8
Småbiotoper.....	8
Våtmark	8
Trusler mot biologisk mangfold.....	8
Kulturminner og kulturmiljøer	8
Freda og verneverdige bygninger.....	8
Seteranlegg og setergrender	9
Samiske kulturminner/kulturmiljø	9
Trusler mot kulturminner og kulturmiljøer	9
Beitedrift.....	9
Trusler mot beitinga	9
Forurensning	10
Tap av næringsstoffer.....	10
Plantevernmidler.....	10
Punktutslipp	10
Avfallshandtering	11
Utfordring for å redusere forurensinga.....	11
Klimagassutslipp	11
Utfordring for å få redusert klimagassutslipp	12
Mål for miljøopsatsinga i jordbruket i Trøndelag	13
Virkemidler for å nå miljømålene.....	14
Prioritering av tiltak.....	14
Tiltaksplan - Regionalt miljøprogram for jordbruket i Trøndelag	16

Framsidedfoto: Anders Mona og Johan Sandberg

Forord

I jordbruksoppgjøret 2003 ble avtalepartene enige om at det skulle etableres et nasjonalt miljøprogram for jordbruket med tilhørende regionale miljøprogram i hvert fylke.

Med bakgrunn i fylkessammenslåinga må Trøndelag lage nytt miljøprogram for 2018. Resten av landet skal lage nye program for søknadsomgangen 2019 og da med bakgrunn i nytt nasjonalt miljøprogram som kommer i løpet av 2018.

Ved utarbeiding av dette programmet har vi hatt som mål å gjøre det kortere enn de tidligere programmene i Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag. Vi har også gjort programmet overordna for alle miljøordningene i jordbruket. De enkelte tilskuddsordningene skal derfor ta hensyn til føringer fra Regionalt miljøprogram når strategier og prioriteringer lages.

Regionalt miljøprogram er laga av Fylkesmannen, men Fylkesmannen har i arbeidet med programmet hatt nyttig dialog med faglaga, kommunene, fylkeskommunen og rådgivingtjenesta i jordbruket. Programmet er gjeldende for 2018-2022. Dersom det kommer vesentlige nye føringer i nasjonalt miljøprogram 2019-22, så blir det revidering av vårt program i 2019.

Steinkjer

Dato

Anstein Lyngstad
Seksjonsleder jordbruk

Sammendrag

På grunn av fylkessammenslåinga må Trøndelag lage nytt Regionalt miljøprogram for jordbruket i Trøndelag for 2018. Miljøprogrammet er laga med bakgrunn i Nasjonalt miljøprogram 2013-2016 og skal være førende for tilskuddsordningene for ulike miljøtiltak i jordbruket.

Hovedmålet i miljøsatsinga i jordbruket er å ha en bærekraftig matproduksjon fra et jordbruk som ivaretar kulturlandskap og miljø.

Miljøverdiene kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturmiljøer og kulturminner, friluftsliv og tilgjengelighet er viktige hensynsområder i jordbruket. Det trønderske jordbruket har her mange kvaliteter som er godt ivaretatt. Disse kvalitetene kan trues som en konsekvens av strukturendringene i jordbruket med at større enheter og intensiv drift kan medføre at tungdrevne arealer tas ut av bruk og gror igjen, at gamle bygninger ikke lenger har noen nytteverdi og forfaller og at driftsformer ikke lenger er aktuelle og derfor blir glemt.

Beitedrifta nyttiggjør viktige og ressurser som ellers ikke ville vært brukt, samtidig som den tar vare på viktige miljøverdier. Endringer i husdyrproduksjonen og utfordringer med rovdyr kan gjøre at disse ressursene ikke lenger blir brukt og at arealene gror igjen.

Jordbruket skal drives på en måte som gjør at forurensinga av miljøet blir så lite som mulig. Selv om vannkvaliteten i våre vassdrag er tydelig bedra siden 1980-tallet, så er målet å gjøre kvaliteten enda bedre slik at kravene som settes i vannforskrifta om god vannkvalitet i alle vassdrag kan nås. Det må fortsatt satses på tiltak i jordbruket som gir redusert avrenning til vassdrag og kyst og det må stimuleres til redusert bruk av plantevernmidler.

Jordbruket skal ta sin andel av nødvendig reduksjon i klimagassutslippene. Dette medfører at redusert utslipp av klimagasser må prioriteres høyt. Dersom ramma for ulike miljøtiltak ikke blir økt, så vil høyere prioritering av klimatiltak føre til lavere prioritering av tiltak for de andre miljøtemaene.

God agronomi og kunnskap om produksjonene bidrar vanligvis til at kulturlandskap og miljø ivaretas. For enkelte miljømål kreves det spesielle tilpassinger som det kan stimuleres til gjennom tilskuddsordningene «Regionale miljøtilskudd til jordbruket i Trøndelag», «Organisert beitebruk, OBB», «Klima og miljøtiltak» (info), «drenering», «Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)», «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, UKL» og «Tiltak i beiteområder».

Bakgrunn og føringer

Hensikten med miljøprogrammene er å øke målrettinga av miljøarbeidet i landbruket og gjøre næringas miljøinnsats mer synlig.

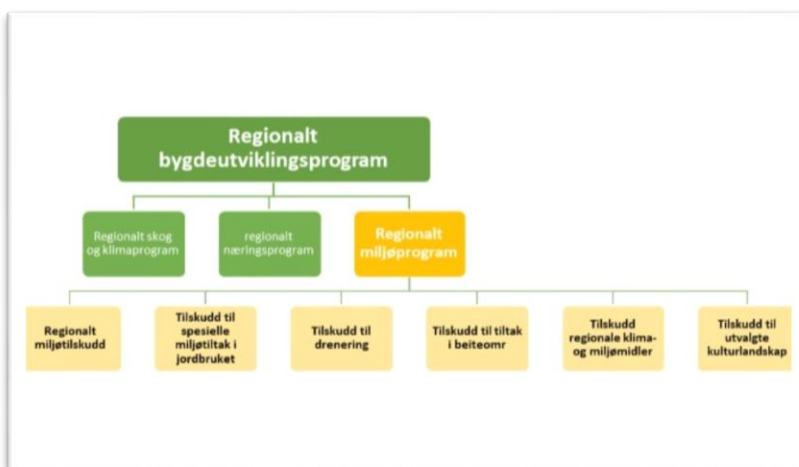
Ved utarbeiding av «Regionalt miljøprogram for Trøndelag 2018» er det en utfordring at det nye nasjonale miljøprogrammet ikke er på plass. Føringen for Trøndelag er at vi skal ta utgangspunkt i de gjeldende miljøprogrammene for Sør- og Nord-Trøndelag, retningslinjene i Nasjonalt miljøprogram 2012, og gjeldende nasjonal tiltaksmeny for RMP.

Bærekraftig landbruk og å ta vare på kulturlandskap og miljø er viktige mål i norsk landbrukspolitik. Jordbruket produserer viktige kulturlandskap, tar vare på kulturminner, biologisk mangfold og bidrar til opptak og lagring av karbon. Samtidig kan jordbruksdrift påvirke kulturlandskapsverdiene negativt og være kilde til forurensning av luft, jord og vann. Produksjonen må tilpasses de rammene som naturen setter. Landbruket må ta sin del av ansvaret for å redusere forurensning og klimagassutslipp og for å ivareta biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer.

Vannforskriften har som mål at alle vannforekomster skal opprettholde eller oppnå miljømålet «god økologisk tilstand». De fleste bekker som renner gjennom jordbrukslandskapet vil ofte i større eller mindre grad være negativt påvirket av jordbruksdrift. Landbrukssektoren har samme ansvar som andre sektorer for å ta tak i sine utfordringer. Der jordbruksdrifta er en stor påvirkningskilde til redusert vannkvalitet må en arbeide for å oppnå miljømålet «god økologisk tilstand».

Utslipp av klimagasser bidrar til global oppvarming og er en av de store utfordringene verden står overfor. Sammenhengen mellom landbruk og klima er utredet i St.meld. nr. 39 (2008-2009), *Klimautfordringene - landbruket en del av løsningen*, som ble behandlet av Stortinget i 2012. Jordbruket står for om lag 8 prosent av de samlede klimagassutslippene i Norge. Eventuelle nye føringer om tiltak for redusert utslipp av klimagasser i «Nasjonalt miljøprogram» skal innarbeides i «Regionalt miljøprogram for Trøndelag 2019»

Med bakgrunn i Stortingsmelding nr. 11 206-2017 «Endring og utvikling» ble det utarbeidet «Regionale bygdeutviklingsprogram» i alle fylkene. Regionalt miljøprogram for Trøndelag inngår som et av tre delprogram i det regionale bygdeutviklingsprogrammet (figur under). I regionalt miljøprogram gjøres regionale prioriteringer føringer for alle miljørelaterte tilskuddsordninger i jordbruket.



Figur 1: Oversikt over Regionalt bygdeutviklingsprogram og underliggende program, samt tilskuddsordninger under Regionalt miljøprogram.

Regionale miljøtilskudd til jordbruket

De regionale miljøtilskuddene er generelle og rettighetsbaserte, og for foretak som har rett til produksjonstilskudd og oppfyller krav til den enkelte ordning. Virkemidlene er retta mot å ta vare på kulturlandskapet, og å hindre eller redusere utslipp til vann og luft. Det regionale miljøprogrammet omfatter ikke skogbruk. Det er mulig å gjøre regionale prioriteringer gjennom valg av tilskuddsordninger fra nasjonal meny, egne satser og vilkår.

Kommunale tiltaksstrategier for spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) skal ses i sammenheng med regionalt miljøprogram. I nasjonalt miljøprogram heter det at «Fylkesmannen skal bruke RMP-arbeidet som en arena for å samordne RMP-tiltak og tiltak som ivaretas gjennom SMIL-ordningen». Utfordringer som kommer fram i regionalt miljøprogram skal synliggjøres i kommunenes tiltaksstrategier, men kommunene skal i samråd med faglagene lokalt gjøre prioriteringene

I 2013 ble **tilskudd til drenering** gjeninnført. Det gav et økt fokus på hydrotekniske tiltak, og ble en konkret aktivitet for økt matproduksjon, redusert avrenning og reduserte klimagassutslipp.

Tilskudd til tiltak i beiteområder er ei ordning som skal stimulere til best mulig utnyttelse av beite i utmark, redusert tap av dyr på utmarksbeite og fremme fellestiltak i beiteområdene. Ordninga har egen forskrift og forvaltes av Fylkesmannen.

Regionale klima- og miljømidler

Disse midlene kan gis til mindre utredningsprosjekter og informasjonstiltak som bidrar til å oppnå landbrukspolitikkenes mål innen klima og miljø. Tema som faller inn under programmet er klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø, samt kulturlandskap, naturmangfold og relaterte utfordringer. Tilskuddsordningen forvaltes av Fylkesmannen, og det lages egne regionale retningslinjer for den.

I 2009 ble **Utvalgte kulturlandskap i jordbruket** opprettet, et utvalg av nasjonalt viktige kulturlandskap. I Trøndelag er Seterdalene i Budalen i Midtre Gauldal, Tarva i Bjugn, Skei på Leka og Kvelia i Lierne slike utvalgte områder. Disse områdene har hver sin forvaltningsplan som beskriver verdiene i områdene og prioriterer tiltak for å ivareta disse. Det er egen nasjonal forskrift for utvalgte kulturlandskap, «Forskrift om tilskudd til tiltak i Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene Vegaøyen og Vestnorsk fjordlandskap».

Organisering av arbeidet med regionalt miljøprogram

Fylkesmannens landbruksavdeling har vært ansvarlig for arbeidet med revisjon av det regionale miljøprogrammet. «Landbruksforumet» i Nord og Sør-Trøndelag har vært med i drøftinger om utarbeiding av programmet. I arbeidet med programmet har det og vært dialog med kommunene og faglaga i regionale møter. Miljøvern avdelingen hos fylkesmannen og fylkeskommunen har i Nord-Trøndelag gitt innspill gjennom «Miljø og kulturlandskapsgruppa», i Sør-Trøndelag i fellesmøte med kommunene og faglaga.

Miljøtilstand i Trøndelag

Kulturlandskap

Kulturlandskap er landskapet rundt oss som på en eller annen måte er påvirket av menneskelig aktivitet. Regionalt miljøprogram omhandler i hovedsak jordbrukets kulturlandskap med jordbrukspåvirkede områder og områder påvirket gjennom bruk av utmarksressursene, f.eks. seterlandskap.

Trøndelag har et aktivt og allsidig jordbruk med svært mye verdifullt kulturlandskap. Et mangfoldig kulturlandskap gir muligheter for opplevelser og rekreasjon. Det er en viktig del av nærmiljøet, skaper tilhørighet og er en ressurs for verdiskaping og utvikling i jordbruksbygdene. I jordbrukslandskapet er det store verdier knyttet til biologisk mangfold og kulturminner. Jordbruket kan gjennom en god forvaltning av kulturlandskapet og synliggjøring av denne innsatsen oppnå alliansebygging og økt samfunnsinteresse for opprettholdelse av jordbruket.

Trusler mot kulturlandskapet

Den vanligste trusselen mot kulturlandskapet er gjengroing. Gjengroingen skjer både på innmark og utmark og har ofte sammenheng med strukturendringene i jordbruket. Endra virkemidler kombinert med ny teknologi og effektivt utstyr har gitt færre, men større driftsenheter.

Utviklingen med færre og større driftsenheter gjør at de mest lettdrevne jordbruksarealene ofte brukes mer intensivt, mens de små og mer tungdrevne arealene går ut av produksjon og gror igjen eller omdisponeres.

Mange områder har hatt en stor nedgang i antall beitedyr, og gjengroinga er omfattende. Strukturutviklinga med større driftsenheter og med melkerobot har også betydning for omfanget av beitinga. Mindre uttak til ved er også en vesentlig årsak til gjengroinga.

Når landskapet gror igjen, endres landskapsbildet og viktige verdier blir ikke lenger synlige. Langs veikantene sperrer krattskogen for utsikten og framkommeligheten blir mindre. Viktig biologisk mangfold knyttet til lysåpne kulturmarker trues og kunnskap om tidligere tiders driftsformer og en del av vår kulturhistorie går tapt ved gjengroing.

Andre trusler mot kulturlandskapet er fysiske inngrep og endret arealbruk, som nedbygging av landbruksarealer, igjenfylling av ravedaler, skogplanting m.m. Manglende bruk av gårdstun og setrer medfører ofte forfall og tap av viktige verdier som ligger i disse.

Sammenslåing av bruk og effektivisering av jordbruksdrifta medfører ofte et press på kantsoner, steingjerder og åpne grøfter i eiendomsgrensene. Fjerning av disse gir et mindre variert landskap.

Biologisk mangfold

Jordbruksarealet utgjør en relativt liten del av vårt landareal, men har stor betydning for det biologiske mangfoldet. Dette skyldes bl.a. at jordbruket har tatt i bruk de klimatiske og næringsmessige mest gunstige arealene; arealer av stor betydning for det opprinnelige biologiske mangfoldet. Jordbruksvirksomheten har opp gjennom jordbrukshistorien gradvis bidratt til å øke det biologiske mangfoldet på disse arealene. Ekstensive driftsformer, uten tilførsel av gjødsel, har skapt arealer som gir grunnlag for et stort mangfold av arter og naturtyper.

Gammel kulturmark

Gammel kulturmark er vegetasjon utformet ved slått, beiting, styving, brenning eller andre tradisjonelle driftsformer gjennom flere hundre år. Marka er ikke, eller i liten grad tilført gjødsel og sjelden eller aldri pløyd. Den er dominert av naturlig gras- og urtevegetasjon, og har et plante- og dyreliv som skiller seg fra det som er vanlig ellers i området. I Trøndelag finner vi kulturmarkstypene beitemark, slåttemark, slåttemyr, flommark og strandeng, kystlynghei og knauser/tørrbakker. Slåttemark, slåttemyr og kystlynghei er utvalgte naturtyper i henhold til naturmangfoldloven.

Småbiotoper

Småbiotoper som kantsoner, åkerholmer, skogholt, gamle trær, bergknauser, steingjerder osv. er små artsrike «oaser» og spredningskorridorer i et ellers ensartet jordbrukslandskap. Spesielt i intensivt utnyttede og artsfattige landskap vil slike miljøer ha stor betydning for det biologiske mangfoldet.

Våtmark

Våtmark som myrområder, dammer, bekker og åpne grøfter var mer vanlig i tidligere tiders kulturlandskap. I forbindelse med effektiviseringen i landbruket ble mange myrer grøftet, dammer fylt igjen eller drenert vekk og bekker og åpne grøfter lukket.

Våtmarkene er viktige for plante- og dyrelivet. De har også en rekke andre viktige funksjoner, bl.a. som naturlige renseanlegg.

Trusler mot biologisk mangfold

De største truslene mot biologisk mangfold i jordbruket er endra arealbruk. Opphør av slått- og beitebruk medfører gjengroing. Fysiske inngrep for bedre arrondering, grøfting, veibygging, forbygging, kanalisering. Nye driftsmåter som medfører pløying, gjødsling og sprøyting av tidligere ugjødsle og usprøyta mark er andre eksempler på endra arealbruk som kan påvirke biologisk mangfold negativt.

Kulturminner og kulturmiljøer

Trøndelag har en rik forekomst av freda kulturminner og har noen av kjerneområdene for jernalderbosettinga i Norge. I de fleste bygder finnes mange freda kulturminner i form av røyser, hauger, vegfar, fangstanlegg, åkerreiner og hustufter fra ulike perioder av vår historie før reformasjonen i 1537. De er viktige elementer i kulturlandskapet. Jordbruksdrift og skjøtsel er ofte nødvendig for at kulturminnene skal ivaretas og være synlige og tilgjengelige.

Kulturlandskapet har også en stor mengde kulturminner fra nyere tid. Det kan være anlegg og bygninger knytta til tidligere bosettinger eller driftsformer som rydningsrøyser, sag- og kvernbruk med tilhørende dammer, melkeramper, sommerfjøs, seteranlegg, vegfar og bruer. Naust ved kyst, fjord og ved de store sjøer i lavland og fjell, er også en del av jordbrukets kulturlandskap. Mange av de bygningene som inngår i dagens gårdstun kan også karakteriseres som kulturminner og kulturmiljøer. Det spesielle trønderske firkanttunet med trønderlån og driftsbygning i vinkel har vært et karaktertrekk ved mange bygder, men er i dag trua gjennom sterke endringer i struktur og driftsformer.

Freda og verneverdige bygninger

Bare en liten del av bygningsarven vår er freda etter lov om kulturminner. Likevel er mange av bygningene våre verdt å ta vare på, og mange av disse bygningene hører til på gårdsbruk. De fleste verneverdige bygninger i landbruket er verken freda eller regulert til bevaring. Dette dreier seg ikke

bare om praktbygninger, men også mindre hus med tilknytning til tradisjon og tidligere tiders driftsformer, som seterhus, sommerfjøs, løer, smier og liknende.

Seteranlegg og setergrender

Seterlandskapene i fylket er interessante kulturlandskap både i nasjonal og internasjonal sammenheng. Miljøverdiene knytter seg til det åpne landskapsbildet, kulturhistorien, kulturmiljøet og den gamle kulturmarka, og stadig flere søker opplevelser i slike landskap. Noen seterbrukere satser derfor på foredling, matsalg og turisme i tilknytning til seteranleggene. Nedgang i antall setrer i drift gir tap av både en kultur, et kulturmiljø og et særegent landskap.

Samiske kulturminner/kulturmiljø

Trøndelag har et landskap med mange spor etter samisk kultur og næring. Dette kan være gammetufter, reintrøer, melkegroper og vannkilder. Mange av disse landskapene gror igjen eller får endra bruk, noe som kan gjøre at kultursporene blir mindre synlige eller forsvinner.

Etter hvert gikk mange samer over til reindrift og jordbruk i kombinasjon og ble delvis bofaste. Vi finner gårdsanlegg fra den tiden bl.a. på Røros. Samiske kulturminner eldre enn 100 år, inkludert samiske bygninger, er automatisk freda.

Trusler mot kulturminner og kulturmiljøer

De vanligste truslene for kulturminnene er manglende skjøtsel og vedlikehold, gjengroing, nye driftsformer, graving, bygging og veganlegg. Å ta vare på kulturminner kan og være kostnadskrevende og uten mulighet for framtidig økonomisk avkastning. Det finnes fortsatt mange ukjente kulturminner som ubevisst går tapt. Modernisering har redusert mange bygningers verneverdi. Bygninger som ikke lenger har nytteverdi som fôrbuer, staurhus, sommerfjøs, torvhus, naust, seteranlegg, men også driftsbygninger i gårdstun der drifta har opphørt eller blitt modernisert, har mange steder forsvunnet eller blitt ombygd til anna formål.

Tilpasning av nye bygninger i kulturlandskapet representerer ei stor utfordring for kulturlandskapet når bygningene får dimensjoner langt ut over det som har vært vanlig. I slike sammenhenger er plassering, utforming og materialvalg av stor betydning.

Det er også ei utfordring å videreføre den tradisjonelle seterdrifta blant annet fordi mange slutter med melkeproduksjon. Store driftsenheter og intensivering av drifta gjør det ofte utfordrende å bruke utmarka til beite, og denne beitinga opphører eller reduseres. I en del områder har rovdyr gjort at beiting i utmark ikke lenger er mulig eller er vanskelig, og har derfor opphørt.

Beitedrift

Beitebruken står sterkt i Trøndelag og det er stor oppslutning om den organiserte beitebruken av utmarka, særlig blant saueprodusentene i innlandskommunene. Beiting både på innmark og i utmark nyttiggjør ressurser som ofte ellers ville vært ubrukt og den ivaretar kulturlandskap, kulturminner og biologisk mangfold.

Trusler mot beitinga

Færre og større foretak kan medføre at beitinga blir rasjonalisert og at marginale områder tas ut av bruk, særlig utmark og små og vanskelig tilgjengelige innmarksbeiter. Ved reduksjon i antall beitebrukere blir det færre som kan dele på arbeidet med gjerding og tilsyn. Manglende investeringer som letter arbeidet i beiteområda kan gjøre at flere slutter med driftsforma. Færre beitebrukere gjør at fagmiljøene blir mindre og at drivkrafta til god beitedrift blir redusert.

Store deler av Trøndelag har utfordringer med rovdyr. Dette gjør at mange gode beiteområder nå er tomme for husdyr og at beiteressursen ikke blir brukt til matproduksjon som tidligere. Opphør av beiting har ført til gjengroing av disse beiteområdene.

Forurensning

Det er viktig at jordbruksarealene blir drevet på en måte som gjør at det blir så liten forurensning av miljøet som mulig.

Tap av næringsstoffer

Gjennom arbeidet med vannforskriften er vannforekomstene klassifisert. Dette viser at vannkvaliteten er gjennomgående god, etter en betydelig bedring siden 1980-tallet. Selv om vannkvaliteten er bedra så er det fortsatt en del vannforekomster, og da særlig i husdyrtette områder, som ikke har god nok vannkvalitet.

Jorderosjon er i hovedsak knytta til åpenåkervekster (korn, potet, grønnsaker og en del grønnfôrvekster), og særlig utenom vekstsesongen. Knappe 500 000 dekar, eller 30 % av dyrkajorda i Trøndelag, er åpenåker. Storparten av dette arealet er marint leir eller elve-/sjøavsetninger (sand og silt). Knappt halvparten av disse arealene gis tilskudd til utsatt/ingen jordarbeiding. For kornarealene er det et effektivt tiltak å pløye arealene om våren istedenfor om høsten.

Vi antar at ca. 95 % av fosforet i husdyrgjødsel som spres på eng spres i vekstsesongen, mens for åpenåker spres 80 % av fosforet i vekstsesongen (SSB rapport 2011). Alle jordbruksområdene i Trøndelag har tilstrekkelig areal for å utnytte husdyrgjødsel som produseres lokalt. Enkeltforetak kan likevel ha for lite spredeareal. Det er viktig at disse bruker spredeareal hos foretak med ledige arealer.

Plantevernmidler

Det er et mål å redusere bruken av plantevernmidler både for å redusere risikoen for skadelig effekt på miljøet og for å unngå rester i jordbruksproduktene. I 2015 ble integrert plantevern (IPV) et regelverkskrav, jfr. forskrift om plantevernmidler fra 1. juni 2015. Dette krever at hver enkelt må ta stilling til nødvendigheten ved å sprøyte, vurdere alternative bekjempelsesmåter og dokumentere vurderingene som er gjort for valget sitt. I tillegg er det innført et minimumskrav for avstand til vannforekomster på tre meter.

God agronomisk drift der de ulike arbeidsoperasjonene gjøres til rett tid og på rett måte bidrar vanligvis til redusert behov for bruk av plantevernmidler. Det å ikke ha de samme vekstene på samme areal år etter år er også viktig for å redusere behovet for plantevernmidler. Mot frøugras i åpenåker er det de siste årene gjort mye for å komme fram til ulike måter for mekanisk bekjemping av ugraset og dermed slippe eller redusere behovet for ugrassprøyting.

Punktutslipp

Punktutslipp fra husdyrgjødsellager og grassilo/rundballer er ikke tillatt. Stor innsats fra landbruksnæringa har gjort at det i dag er få tilfeller av punktutslipp. Det er likevel viktig å ha fokus på at utslipp kan skje og at det kan føre til skade både på folk, dyr og miljø. «Fareområder» for punktutslipp må vedlikeholdes og fornyes for å redusere risikoen.

Avfallshandtering

Avfall er ressurser på avveie. Jordbruket skal bidra til så lite avfall som mulig, og det som måtte bli, skal håndteres på riktig måte. Den største avfallsfraksjonen er plast. Plast er et økende miljøproblem når den kommer på avveie. Det er i dag gode ordninger for resirkulering av brukt plast og det er viktig at disse blir brukt. Jordbruket har også en del organisk avfall, det aller meste av dette kan resirkuleres tilbake til jordbruksarealene, men må håndteres på riktig måte.

Utfordring for å redusere forurensinga

Større endringer i hvordan jordbruket drives kan medføre fare for økt forurensing. Driftsendringene kan skyldes økonomiske tilpassinger.

Endringer som kan medføre økt fare for forurensing er:

- større driftsenheter
- økt transportbehov
- effektivisering med bruk av større og tyngre maskiner
- etablering/økning og konsentrering av produksjoner
- omlegging fra gras til korn på erosjonsutsatte arealer
- klimaendring

Større driftsenheter, større og tyngre maskiner i kombinasjon med vått klima kan medføre mer jordpakking og større fare for erosjon og tap av lystgass fra jord og gjødsel og økt fare for mer ugras og ugrassprøyting. Ønske om at så mye som mulig av jordarbeidinga gjøres om våren kan gi større utfordringer med rotugras og soppsykdommer og dermed økt bruk av ugras- og soppmidler.

Større enheter kan gi utfordringer med å følge opp alt vedlikehold og rundball-lagrene og fôrresthaugen blir større. Dette kan lett føre med seg utfordringer med punktutslipp, og større konsekvenser når episoder med utslipp inntreffer.

Klimagassutslipp

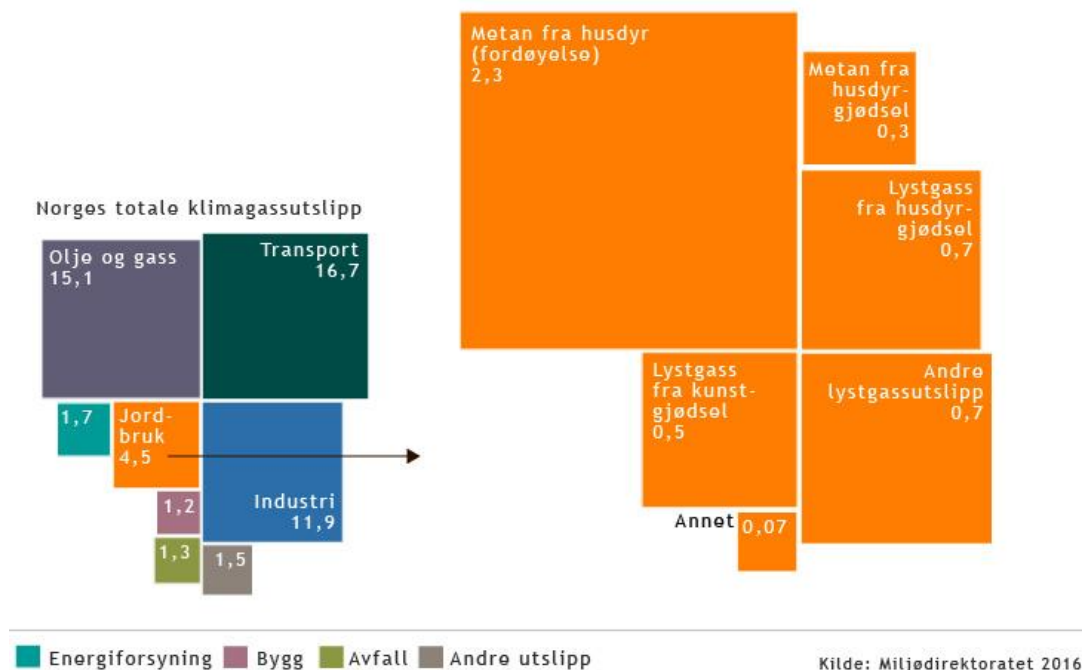
Jordbruket står for ca 8 prosent av norske klimagassutslipp. Jordbruket skal ta sin andel av nødvendig reduksjon i klimagassutslipp og målet er 20 % reduksjon av jordbrukets utslipp innen 2030. Landbrukets organisasjoner har satt i gang et større arbeid for å beregne klimagassutslipp på gardsnivå.

Utslipp av metan kommer hovedsakelig fra fordøyelsesprosesser hos drøvtyggere og fra gjødsellagre, mens utslipp av lystgass kommer fra omdanning av nitrogen i jord og gjødsel når det er lite tilgang på luft. Dårlig drenering og jordpakking gir økt utslipp av lystgass.

Figur 2 Utslippene fra jordbruk i 2015 sammen med Norges totale klimagassutslipp.

Utslipp av klimagasser fra jordbruk i 2015

Utslipp til luft (millioner tonn CO₂-ekvivalenter)



Utfordring for å få redusert klimagassutslipp

Det er et dilemma at tiltak som kan redusere utslippene av klimagasser fra jordbruket kan påvirke andre mål negativt. Utnyttning av beiteressursene som er viktig både for kulturlandskap og matproduksjon krever drøvtyggere som gir utslipp av metan. Økt dyrevelferd krever større areal for husdyra og ofte mindre intensiv produksjon, noe som gir lengre framføringstid og normalt større klimagassutslipp.

Strukturendringene i jordbruket medfører større bruk. Transportbehovet øker og maskinene blir større og tyngre. Dette kan gi økt utslipp av CO₂ fra maskinbruk og økt lystgassutslipp på grunn av økt jordpakking. Det må søkes å finne tiltak som kan redusere disse ulempe.

Mål for miljøetsatsinga i jordbruket i Trøndelag

I Trøndelag skal matproduksjonen økes og det skal produseres mat av beste kvalitet. Dette skal gjøres på en måte som utvikler og ivaretar kulturlandskap og miljø. For å få ekstra miljømessig god drift skal ordninger med bakgrunn i Regionalt miljøprogram stimulere til miljøinnsats ut over det som er forventa av vanlig jordbruksdrift.

Klimaendringene må tas på alvor og det må stimuleres både til å redusere utslipp av klimagasser og til at vi gjør riktige klimatilpasninger.

Tap av jord, næringsstoffer og plantevernmidler til vann og vassdrag er ressurser på avveier og må reduseres til et minimum.

Et velholdt kulturlandskap der kulturminner, kulturmiljøer og biologisk mangfold ivaretas, gir trivsel også til de som ikke er direkte involvert i jordbruket. Jordbrukslandskapet er av stor betydning i forbindelse med ferdsel og friluftsliv. At andre trives i, og setter pris på jordbrukslandskapet, er viktig.

Hovedmål

God matproduksjon fra et bærekraftig jordbruk som ivaretar kulturlandskap og miljø.

Delmål

Kulturlandskap:

Jordbruket skal forvalte kulturlandskapet gjennom god og aktiv jordbruksdrift.

Biologisk mangfold:

Jordbruket skal ivareta og øke det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet. Trua og utvalgte naturtyper skal prioriteres.

Kulturmiljøer og kulturminner:

Jordbruket skal ivareta og synliggjøre kulturmiljøer og kulturminner.

Friluftsliv og tilgjengelighet:

Jordbruket skal bidra til at kulturlandskapet er attraktivt og tilgjengelig.

Avrenning til vassdrag og kyst:

Jordbruket skal bidra til å nå målene om god vannkvalitet i alle vassdrag.

Plantevernmidler:

Jordbruket skal redusere bruken av kjemiske plantevernmidler.

Utslipp til luft:

Jordbruket skal redusere utslippet av klimagasser.

Virkemidler for å nå miljømålene

For å nå miljømålene i Nasjonalt miljøprogram finnes det både juridiske virkemidler i lover, forskrifter, retningslinjer og rundskriv. Økonomiske virkemidler har en i ulike tilskuddsordninger og administrative virkemidler i ulike informasjons- og kunnskapstiltak.

Målet er å ha virkemidler som stimulerer til driftstilpasninger som fremmer nasjonale og regionale miljømål for jordbruket. Ved valg av virkemidler så må disse være målretta nok til at ønsket mål nås. Det må ikke være for mange ordninger av hensyn til oversiktighet og tilgjengelighet for søkerne, og for at de skal være enkle å administrere og kontrollere.

Dersom en skal ta vare på kulturlandskap og miljø, redusere forurensing av vassdrag, få redusert bruk av plantevernmidler og redusert utslipp av klimagasser, så er det viktig at regler og krav følges. God agronomi og kunnskap om produksjonene bidrar vanligvis til at de fleste verdier ivaretas. Kvaliteter som har oppstått over lang tids drift vil vanligvis opprettholdes om en har drift som tidligere, eller ei drift som har samme effekt som tidligere drift.

Det er viktig at ny kunnskap framskaffes og at kunnskap om miljømessig gode driftsformer formidles og tas i bruk. I en del tilfeller kan endringer i drifta gi miljøgevinst ut over det som forventes av vanlig jordbruksdrift. Til slike tiltak kan det gis stimulerende støtte gjennom ulike tilskuddsordninger til investeringer eller til årlige tiltak.

Prioritering av tiltak

Trøndelag er et fylke med stor variasjon i produksjonsmuligheter, landskap og klima. Her er de store, flate jordbruksbygdene, de litt brattere fjord- og dalbygder, fjellandbruket og kystlandbruket.

Intensiteten i produksjonen, miljøkvaliteter og miljøutfordringene varierer over fylket. Dette gjør at miljøvirkemidlene må tilpasses og prioriteres ulikt. I regionalt miljøprogram er det mulig å prioritere tiltak i enkelte områder for å nå bestemte miljømål. I SMIL skal kommunen i sine tiltaksstrategier prioritere miljøtiltak som er viktige i sin kommune. Tilskudd til drenering er nasjonalt prioritert høgest i områder med kornproduksjon da dårlig drenering her har stor negativ miljøeffekt.

Økonomiske virkemidler må prioriteres siden det ikke er midler til alle ønskelige tiltak. Fylkesmannen gjør i samråd med avtalepartene i jordbruket prioritering ved utvelgelse av ordninger i «Miljøtilskudd til jordbruket i Trøndelag», og ved prioritering av «klima og miljøtiltak» (info), «Utvalgte kulturlandskap» og «Tiltak i beiteområder». Kommunene prioriterer i sine tiltaksstrategier for SMIL.

Tabell: Fordeling mellom hovedtema for miljøtilskudd 2017 og SMIL 2017 i Nord- og Sør-Trøndelag.

	Miljøtilskudd				Tilsvarende tildeling på SMIL			
	NT 2017	NT %	ST 2017	ST %	NT 2017	NT %	ST 2017	ST %
Kulturlandskap	1 122 611	4	3 468 539	13	2 248 015	16,5	3 884 063	39
Biologisk mangfold	10 002 017	32	4 805 620	19	51 070	0,4	126 950	1
Kulturmiljøer og kulturminner	1 950 564	6	5 975 360	23	1 096 334	8	1 641 115	16
Friluftsliv og tilgjengelighet	0	0	0	0	57 686	0,4	440 981	4
Avrenning til vassdrag og kyst	11 229 665	36	8 517 734	33	10 180 682	74,7	3 887 518	39
Utslipp til luft	1 470 280	5	530 650	2	-	-	-	-
Friareal gås	3 551 520	12	0	0	-	-	-	-
Organisert beitebruk	1 453 326	5	2 574 769	10	-	-	-	-
Sum	30 845 765		25 872 672		13 633 787		9 980 627	

Tiltak for redusert klimagassutslipp prioriteres

I hovedsak ønsker Fylkesmannen å videreføre prioriteringene som har vært gjort i tidligere Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag fylke. Nasjonal politikk tilsier at tiltak for å redusere utslipp av klimagasser er viktig og det er viktig med tiltak som tar hensyn til økt nedbør som følge av endra klima. Fylkesmannen mener derfor at tiltak som reduserer tap av lystgass fra jord og gjødsel må prioriteres sterkere enn tidligere.

Det er viktig å vise fram kulturlandskapet med dets miljøverdier. Mye av det som gjøres med beiting, skjøtsel av kulturminner, skjøtsel av kystlynghei, setring og restaurering av kulturmark er viktig for friluftsliv og tilgjengelighet. Direkte tiltak for tilrettelegging for friluftsliv og tilgjengelighet prioriteres lavt. Kommunene kan prioritere dette i sin SMIL-strategi og UKL-områdene i sin forvaltningsplan for områdene.

Økt prioritering av klimagassreducerende tiltak og prioritering av tiltak mot forurensing i de mest belasta vassdraga vil medføre reduksjon av innsatsen for å fremme kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljø.

Bedre vannkvalitet

Vannforskriften har mål om god vannkvalitet i vassdrag. For å nå dette ønsker Fylkesmannen gjennomgang og ny vurdering av «prioriterte områder» og «andre områder» for ingen/utsatt jordarbeiding med mål om at kun de vassdragene med dårligst kvalitet blir «prioriterte områder».

Økt prioritering må gjøres for tiltak som reduserer fare for erosjon og dermed avrenning og forurensing av vassdragene med dårligst vannkvalitet. Utbedring og oppdimensjonering av lukka anlegg for vann bør også prioriteres høyt. Det skal satses på økt omfang av drenering både som tiltak for å redusere direkte avrenning og for redusert klimagassutslipp.

Tiltak for god beiting og beitedrift

Det er viktig å stimulere til fortsatt beitedrift. Ved utmarksbeiting må fellestiltak for å få rasjonell drift, god utnytting av investeringene og gode fagmiljø prioriteres. Dette vil legge til rette for framtidig drift av beiteområdene og bidra til å ta vare på kulturlandskapet og hindre gjengroing.

Tiltaksplan - Regionalt miljøprogram for jordbruket i Trøndelag

Under er det en tabell over miljøtiltak som skal prioriteres i perioden 2018-2021. Prioriteringene skal brukes ved utarbeiding av regionale miljøtilskudd for Trøndelag, organisert beitebruk, kommunale tiltaksstrategier for SMIL, tilskudd til drenering, forvaltningsplaner for Utvalgte kulturlandskap, Klima- og miljømidler (informasjon og utprøving) og tiltak i beiteområder.

Tema	Delmål	Tiltak som prioriteres	Tilskuddsordning
Kulturlandskap	Jordbruket skal forvalte jordbrukets kulturlandskap gjennom god og aktiv jordbruksdrift	<p>Stimulere til å ivareta beitelandskapet med spesiell vekt på naturbeitemark, strandenger, kystlynghei, bratte jordbruksarealer og seterlandskap.</p> <p>Stimulere til å ivareta de typiske trønderske jordbrukslandskapene på kysten, fjordbygdene, de store jordbruksområdene og fjellbygdene.</p> <p>Stimulere til at de utvalgte kulturlandskapene i Trøndelag ivaretas og utvikles.</p> <p>Stimulere til god og rasjonell bruk av utmarksbeiter.</p> <p>Stimulere til kunnskapsutvikling og formidling av kunnskap om jordbrukets kulturlandskap.</p>	Regionalt miljøtilskudd Utvalgte kulturlandskap SMIL Klima og miljømidler Tiltak i beiteområder Organisert beitebruk
Biologisk mangfold	Jordbruket skal ivareta og øke det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet. Trua og utvalgte naturtyper skal prioriteres	<p>Stimulere til ivaretagelse av utvalgte naturtyper slåttemark, slåttemyr og kystlynghei.</p> <p>Stimulere til drift som øker det biologiske mangfoldet på slått og beitearealer i jordbrukets kulturlandskap ved å støtte tiltak til arealer som ikke pløyes, gjødsles eller tilføres kjemiske plantevernmidler.</p> <p>Stimulere til beiting for å hindre gjengroing.</p> <p>Stimulere til kunnskapsutvikling og formidling av kunnskap om biologisk mangfold i jordbrukslandskapet.</p> <p>Stimulere til fjerning av skadelige fremmede plantearter i jordbrukets kulturlandskap.</p>	Regionalt miljøtilskudd Utvalgte kulturlandskap SMIL Klima og miljømidler Tiltak i beiteområder Organisert beitebruk

Kulturmiljøer og kulturminner	Jordbruket skal ivareta og synliggjøre kulturmiljøer og kulturminner	<p>Stimulere til ivaretagelse av automatisk freda kulturminner i jordbrukslandskapet.</p> <p>Stimulere til ivaretagelse av nyere tids kulturminner: Dette kan være verdifulle bygninger, hustuffer, vegfar, gjerder, rydningsrøyser, tun, naustmiljø, setermiljø.</p> <p>Stimulere til at jordbruket bidrar til realisering av «Kulturminneplan i kommunen» innen områder som er relatert til jordbruket.</p> <p>Stimulere til at jordbruket tar vare på og synliggjør tradisjonelle driftsformer, samt verdi og metoder for ivaretagelse av kulturminner.</p> <p>Stimulere til beiting for skjøtsel av kulturminner og kulturmiljøer.</p> <p>Stimulere til kunnskapsutvikling og formidling av kunnskap om kulturmiljøer og kulturminner.</p>	<p>Regionalt miljøtilskudd</p> <p>Utvalgte kulturlandskap</p> <p>SMIL</p> <p>Tiltak i beiteområder</p> <p>Klima og miljømidler</p> <p>Organisert beitebruk</p>
Friluftsliv og tilgjengelighet	Jordbruket skal bidra til at kulturlandskapet er attraktivt og tilgjengelig	<p>Stimulere til at jordbrukets kulturlandskap ivaretas og tilrettelegges slik at det er attraktivt for lokalbefolkning og tilreisende.</p> <p>Stimulere til kunnskap og informasjon om verdiene i jordbrukets kulturlandskap.</p>	<p>Regionalt miljøtilskudd</p> <p>SMIL</p> <p>Utvalgte kulturlandskap</p>
Avrenning til vassdrag og kyst	Jordbruket skal bidra til å nå målene om god vannkvalitet i alle vassdrag	<p>Stimulere til jordbruksdrift som reduserer tap av jord og næring til vassdrag. Nedbørsfelt for de mest forurensa vassdragene prioriteres.</p> <p>Stimulering til tilstrekkelig drenering av dyrkajorda og til at hydrotekniske anlegg har tilstand og kapasitet til å tåle et våtere klima.</p> <p>Stimulere til en gjødslingspraksis som gjør at tap av næringsstoff minimeres.</p> <p>Stimulere til kunnskapsutvikling og at kunnskap om miljøvennlige drift tas i bruk.</p>	<p>Regionalt miljøtilskudd</p> <p>SMIL</p> <p>Drenering</p> <p>Klima og miljømidler</p>
Plantevernmidler	Jordbruket skal redusere bruken av kjemiske plantevernmidler	<p>Stimulere til redusert bruk av kjemiske plantevernmidler, særlig ugrasmidler. Herunder integrert plantevern og mekanisk bekjemping.</p> <p>Stimulere til tiltak som gir miljøvennlig handtering av reinhold av sprøyter</p> <p>Stimulere til kunnskapsutvikling og at kunnskap om miljøvennlige drift tas i bruk.</p>	<p>Regionalt miljøtilskudd</p> <p>Klima og miljømidler</p>
Utslipp til luft	Jordbruket skal redusere utslippet av klimagasser	<p>Stimulere til gjødslingspraksis som gir redusert tap av klimagasser til luft.</p> <p>Stimulere til drift som reduserer jordpakking.</p> <p>Stimulere til god drenering av dyrkajord.</p> <p>Stimulere til kunnskapsutvikling og til at kunnskap for redusert tap av klimagasser til luft tas i bruk.</p>	<p>Regionalt miljøtilskudd</p> <p>SMIL</p> <p>Drenering</p> <p>Klima og miljømidler</p>